

Markku Soikkeli
mg.soikkeli@gmail.com

Jussi Ojajärvi & Erkki Sevänen & Liisa Steinby (toim.): *Kirjallisuus nykykapitalismissa. Suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulma*

SKS 2018
454 s.

Kirjallisuus nykykapitalismissa on muhkea artikkelikokoelma, joka kertaheitolla tuntuu täyttävän kaiken mitä aihepiiristä voi toivoa lukevansa. Runsaudesta iloitseminen kuitenkin edellyttää, että lukija on kiinnostuneempi kapitalismista kuin kirjallisuudesta. Artikkeleiden painopiste on siinä määrin teoreettinen ja instituutioihin keskittyvä, että kokoelman nimi pitäisikin olla "Taideinstituutiot nykykapitalismissa".

Kokoelman ensimmäinen osio, jossa tarkastellaan kirjallisen julkisuuden kehitystä, sisältää erittäin raskaslukuisia artikkeleita siitä, miten suomalainen kirjallisuusinstituutio on muuttunut kapitalismin kehitysvaiheissa. Seuraavat kaksi osiota tarjoavat perinteisempiä, kirjallisuustieteelle ominaisia artikkeleita yksittäisistä teoksista ja/tai aiheista. Niidenkin helpoin käyttötapana on akateemisena oheislukemistona.

Kirjan toimittajat, **Jussi Ojajärvi & Erkki Sevänen & Liisa Steinby**, esittelevät johdannossa avainteksteiksi katsomiaan kotimaisia teoksia, mutta eivät mainitse, mitä kaikkea he tulevat rajanneeksi valintansa ulkopuolelle. Kirjallisuuden mahdollisuudet kapitalismin käsittelyyn he näkevät ongelmallisena lähinnä siltä kannalta, voiko teos käsitellä markkinataloutta kriittisesti.

Jopa akateemiseksi teksteiksi tämän kokoelman kirjallisuusartikkelit ovat kaukana siitä, mikä sanataiteessa voi lukijaa viehättää ja fiksuntaa. Kokoelman korkealentoisuus johtuu siitä, että kapitalistinen

talousjärjestelmä on tulkittoman laaja aihealue kirjallisuuden tulkintakehykseksi. Yhtä hyvin voisi tarkastella demokratian tai humanismin ilmauksia fiktiossa.

Toimittajat tunnustavat, että kapitalismi totaliteettina ei mahdu yksittäisen kirjan sisälle: "[J]os kaunokirjallinen teksti todella pyrkii hahmottamaan kapitalismia kriittisesti tarkastellen, se ei oikeastaan voi esittää mitään tämän elimellisen kokonaisuuden osasista viittaamatta myös toisiin." (s. 36) Ainoa kohtuullinen vaihtoehto kritiikille on tarkastella osa-alueita.

Tosin "totaalikapitalisminkin" kuvaajia löytyy. Tällaisena esimerkikirjailijana artikkelit mainitsevat **Hannu Raittilan** *Pamisoksen purkauksen* ja ns. vajoamistrilogian (*Ei minulta mitään puutu, Canal Grande, Atlantis*; 1998-2003). Raittilan ansiona pidetään sitä, että käsitellessään työnteon merkitystä nykypäivänä, hän samalla pohtii myös esittämisen ja "aineettomien merkitysten aluetta".

Lyriikan puolella eivät teemat tai muotoratkaisut ilmeisestikään tavoita yhtä kriittistä ilmaisua. Runouden esimerkit ovat kirjallisia eleitä kapitalismia kohtaan, kuten **Eino Santasen** seteleihin kirjoittamat runot ja **Susinukke Kosolan** luottosopimuksena lahjoittamat runoteokset.

Kun kulttuuri ja talous yhdentyvät

Yksittäisten, kapitalismille tyypillisten aiheiden esimerkkitaupauksina mainitaan **Kari Hotakaisen** ja **Maarit Verrosen** dystopiat, **Juha Seppälän** henkilöhahmojen yleistettävyyys aikakautemme tyyppinä, ja **Arto Salmisen** kuvaamat luokkasuhteet. Vaikka kirjallinen kenttä on muutoin muuttunut naisvoittoiseksi, ei muutos näy juuri lainkaan talousjärjestelmän käsittelyssä. Jopa kapitalismin psykologisointi (egoistinen ihmistyyppi) näyttäisi jääneen mieskirjailijoiden harteille. Tällaisia teoksia ovat **Kjell Westön** *Drakarna över Helsingfors* (1996), Juha Seppälän *Paholaisen haarukka* (2008) ja **Miika Nousiaisen** *Metsäjätti* (2011).

Erkki Sevänen kysyy artikkelissaan, miten suomalainen kirjallisuus yleisesti ottaen on reagoinut kulttuurin ja talouden yhdentymiseen. Taustaksi hän ottaa kansalliskirjallisuuden muuttuneet tehtävät 1800-luvun kriittisestä realismista hyvinvointivaltion julkiseksi palveluksi.

Sevänen muistuttaa, että kirjallisuuden asema on ollut parempi kuin teatterilla ja kuvataiteella, jotka ovat joutuneet aktiivisesti puolustamaan taiteen itsenäisyyttä ohjelmapolitiikkaa ja "näköistaidetta" vastaan. Edelleenkin korkeakirjallisuudeksi katsotuilla teoksilla on meillä samanlainen, markkinataloudesta riippumaton asema kuin Ranskassa ja Saksassa.

Lähimmäksi lukijan horisonttia tulee **Voitto Ruohosen** artikkeli kulttuurijournalismin muutoksesta, esimerkkinä *Helsingin Sanomien* kulttuuriosasto. Artikkelit edustaa tilastolukuihin keskittyvää media-analyysiä, mutta tulee samalla tarkentaneeksi käsityksiä kirjallisen kulttuurin muutoksesta 2010-luvulla.

Ruohonen vahvistaa mielikuvat siitä, että kritiikki on menettänyt merkityksensä ammattijulkiksia nostavalle kulttuurijournalismille, ja että maailmankirjallisuuden esittely on (edelleen) omistettu brittiläisille ja yhdysvaltalaisille käännöksille. Samaan aikaan tietokirjojen esittelyssä on vajottu "keittokirjatasolle". Kukaan ei enää oleta, että edes tietokirjallisuudesta haettaisiin "maailmankuvan rakennuspuita". Saati sitten fiktiosta.

Mediasatiirit kapitalismikritiikkinä

Taiteen menettäessä itsenäisen asemansa ovat yhteiskuntakriittiset kirjailijat joutuneet yhä useammin pohtimaan oman elämänsä esimerkillisyyttä mediamarkkinoiden uhreina. Ilmeisin reaktio omakohtaisuuteen ovat sisäpiiriläiset kuvitelmat kirjallisen elämän taipumisesta markkinatalouden lakeihin. Näitä "satiirisia ja viihteellisiä aineksia" sisältäviä kuvauksia ovat kirjailijaimagon ensisijaisuutta käsittelevät teokset kuten Kari Hotakaisen *Klassikko* (1997) **Antero Viinikaisen** *Orgo* (23009), **Kreetta Onkelin** *Kutsumus* (2010), **Jussi Siirilän** *Historia on minut vapauttava* (2010) sekä **Anja Snellmanin** *Ivana B* (2012).

Mediasatiiriksi ei kuitenkaan riitä viihdemedian ällöttävimpien ja skandaalihakuisimpien ideoiden kuvaaminen sellaisenaan. Tuloksena voi olla, muistuttaa **Elina Arminen**, viihde-efektien kuvailua viihdytyksen eikä satiirin vuoksi. Kirjailijan bränditehtävän pilkkaaminen voi niin ikään vahvistaa Kari Hotakaisen tai **Tuomas Vimman** kaltaisen kirjailijan

omaa brändiarvoa.

Kirjailijoiden tuotteistamista olisin olettanut useammankin artikkelin käsitelleen kapitalismin yhteydessä. Lähellä Armisen artikkelia liikkuvat **Sanna Karkulehto** ja **Ilmari Leppihalme** esitellessään ihmissuhteiden tavanaistamista nykykirjallisuuden aiheena. Seksuaalisuus tuotteena ja kauppasuhteena on aihe, jossa naiskirjailijat ovat tulleet näkyvimmin kapitalismikritiikin alueelle. **Pirkko Lindbergin** *Berenikes hår* (2000), **Essi Henrikssonin** *Ilmestys* (2007), **Elina Tiilikan** *Punainen mekko* (2010) ja **Laura Gustafssonin** *Huorasatu* (2011) jättävät avoimeksi, missä määrin seksiyö on ihmisen oma valinta myydä seksuaalisuuttaan. Oman ruumiinsa kauppaaminen kuvataan voimaannuttavaksi, mutta samalla ironisoidaan myyjän mahdollisuutta valita hintansa ja itsenäisyytensä määrä. Hannu Raittilan, Juha Seppälän ja **Kauko Röyhkän** kaltaiset mieskirjailijat sen sijaan ovat ilman erityistä kritiikkiä rinnastaneet henkisenkin työn "itsensä myymiseen".

Paljon monipuolisempi kuva taiteen mahdollisuuksista kommentoida aikaansa avautuu **Hanna Suutelan** ja **Riitta Pohjola-Skarpin** artikkelista, jossa he analysoivat työelämän esittämistä 2000-luvun näytelmissä. Historiallisen muutoksen esimerkkinä toimii **Nikolai Gogolin** novelli "Päällystakki" (1842) ja vertailun lähtökohtana satiirin mahdollisuudet teoksen ilmestymisajasta nykypäivään. Novellin sovittaminen näytelmäksi 2009 ja näytelmän saama suosio eri puolilla Suomea selittyy kirjoittajien mukaan sillä, miten sääliittävä antisankari vastaa nykypäivän karikatyyriä rakennemuutoksiin sopeutuvasta työläisestä. Vaikka näytelmä alkaa ja hyrrää revyymäisellä komiikalla, se päähenkilönsä ansiosta muuttuu aikalaissatiiriksi.

Samanlaisen notkeuden teatteriperinteen soveltamisessa kirjoittajat näkevät **Sirkku Peltolan** näytelmässä *Patukkaoppera* (2008): Peltola on lainannut naispäähenkilön melodraaman perinteestä ja siirtänyt kepeän hahmon armottomaan teollisuusympäristöön.

Täydellinen akateemisena käsikirjana

Kirjallisuus nykykapitalismissa koostuu toisaalta sosiologiselle teorianrakennukselle omistetuista artikkeleista ja toisaalta media-analyysille omistetuista artikkeleista. Postmodernit rakenteet ja

kertojaratkaisut, ironian monitasoisuus tai genrehybridit eivät kelpaa enää nykykirjallisuuden luonnehtimiseen. Hakusanalle "subjekti" on merkitty kahdeksan rivillistä sivunumeroita, käsitteelle "modernismi" vain puolitoista. Nykykirjallisuuden "nykyisyys" on yksittäisten teosten itsetietoisuudessa, ei modernismin jälkilaineissa.

Edes "nykykapitalismi" ja "nykykirjallisuus" eivät osu samalle aikaskaalalle. Nykykapitalismi tarkoittaa kokoelman kirjoittajille sitä, että liiketoiminta eli "markkinoiden logiikka" on pitkässä juoksussa korvannut poliittisen ja taideinstituutioiden sisäisen säätelyn. Synonyyminä nykykapitalismille kirjoittajat käyttävät "liberaalikapitalismia" ja "totaalikapitalismia", mutta olennaista näissä olosuhteissa on jatkuva muutos, ei uusi ideologinen sisältö. Uusliberalistinen ajattelumalli, johon Suomenkin hallitukset ovat mielistyneet, pyrkii poistamaan taiteelta valtiollisen suojelun ja "vapauttamaan" niin kirjat kirjastoista kuin kirjailijat apurahojen taakasta.

Parhaiten tätä muutoksen hitautta havainnollistaa **Liisa Steinbyn** ja **Mikko Tirrosen** artikkeli, jossa he vertailevat Kari Hotakaisen romaania *Ihmisen osa* (2003) ja **Don DeLillon** romaania *Cosmopolis* (2009). Artikkelissa ei kuitenkaan pyritä mihinkään suomalaisen ja amerikkalaisen kapitalismin eroavuuksia avaavaan tulkintaan, vaan tyydytään tekstiesimerkkeihin "autenttisen subjektiuden" kaventumisesta. Tähän kaventumiseen riittää se, että Hotakainen tyyppittää henkilöitään myyjäksi, kuluttajaksi ja neuvottelijaksi, mutta korostaa näiden perheellisyyttä hyvinvointiyhteiskunnan jäänteinä.

Omituisin kirjan analyyseistä on amerikkalaisen **Fredric Jamesonin** luenta Raittilan *Pamisoksen purkauksesta*. Lyhyeksi esseeksi jäävän tekstin tarkoitus on toimia johdatuksena **Jussi Ojajärven** artikkeliin, jossa hän pohtii, miten Jamesonin käsitepari "kognitiivinen kartoitus" sopii havainnollistamaan "modernin subjektin kompleksisen kokonaisuuden tavoittamattomuutta". Kyse on siis tulkintastrategioiden vertailusta: millaiset käsitteet tuottaisivat ideologisesti tarkempaa kritiikkiä.

Sama itseriittoinen teorianrakennus vaivaa monia muitakin artikkeleita. Esimerkkiteokset ovat sosiologiselle näkökulmalle välttämätön paha, eikä koulukuntien tai kirjallisten virtausten tilalle tulleita mediailmiöitä vaivauduta pohtimaan suhteessa muiden taiteiden saamaan mediajulkisuuteen. Kirjallisuus nähdään ensisijaisesti kipuilevan

yhteiskunnan oireena tai unilääkkeenä.

Yliopistojen omiin tarkoituksiin *Kirjallisuus nykykapitalismissa* on täydellinen käsikirja osoittaessaan useita aiheita ja näkökulmia kirjallisuussosiologian työnjatkamiseen. Nykykirjallisuuden tilasta artikkelit välittävät paljon vähemmän kuin nykyteorian tilasta. Kirjallisuusaiheiden väliin on ympätty jopa teatteria ja elokuvaa käsittelevät artikkelit. Materiaalista olisi saanut aikaiseksi kolme kelvollisen laajaa kokoelmaa, jos toimittajat yhtään välittäisivät tehtävästään. Tai yleisöstään.

Lukija voi tahollaan miettiä, onko kapitalismi kaventanut enemmänkin tutkijoiden näkökulmaa kuin sanataiteen ihmiskuvaa.

Markku Soikkeli

LINKIT

Veli-Matti Huhdan kritiikki Kirjallisuus nykykapitalismissa -teoksesta:

<http://mustekala.info/kritiikit/semmoiset-maisemat-kirjallisuus-nykykapitalismissa/>